

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/07/11-14>

Gülnaz Qalib qızı Nəhmətova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
nehmetovagulnaz@gmail.com

MƏKTƏBLİLƏRLƏ İŞDƏ KARTOQRAFİK METODUN TƏTBİQİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

Xülasə

Tədqiqatın əsas məqsədi müasir şəraitdə məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə yönəlmişdir. Tədqiqatda məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının fəaliyyət prinsipləri sistemləşdirilərək kompleks araşdırılmışdır. Tədqiqat nəticəsində məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının spesifik xüsusiyyətləri təhlil edilmiş, həmçinin bu sistemdən istifadənin yüksək perspektivli olması müəyyən olunaraq Azərbaycanda bu sistemin tətbiqinin verə biləcəyi səmərələr qeyd olunmuşdur. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının spesifik xüsusiyyətlərindən yararlanaraq, əsaslı şəkildə məktəblilərlə iş prinsipinin geniş miqyasda yaradılmasıdır.

Açar sözlər: Kartoqrafiya, metod, tətbiq, nəzəri, əsas, məktəbli.

Nehmetova Gulnaz Galib

THEORETICAL BASIS OF APPLICATION OF CARTOGRAPHIC METHOD IN WORK WITH SCHOOLCHILDREN

Abstract

The main purpose of the research is to study the features of the theoretical basis for the application of the cartographic method in working with students in modern conditions. The study systematizes the principles of operation of the theoretical foundations of the application of the cartographic method in work with students. As a result of the research, the specific features of the theoretical basis of the application of the cartographic method in the work with schoolchildren were analyzed, as well as the benefits of the application of this system in Azerbaijan were noted. The practical significance of the research is the large-scale establishment of the principle of working with students, based on the specific features of the theoretical basis for the application of the cartographic method in work with students.

Key words: Cartography, method, application, theoretical, basic, student.

Giriş. Tədqiqatın əsas məqsədi müasir şəraitdə məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə yönəlmişdir. Tədqiqat işi müqayisəli təhlil və məntiqi ümumiləşdirmə kimi tədqiqat üsulları əsasında yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqatda məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının fəaliyyət prinsipləri sistemləşdirilərək kompleks araşdırılmışdır. Həmçinin tədqiqat işində məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının müasir dövrdəki vəziyyəti analiz edilmişdir.

Tədqiqat nəticəsində məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının spesifik xüsusiyyətləri təhlil edilmiş, həmçinin bu sistemdən istifadənin yüksək perspektivli olması müəyyən olunaraq Azərbaycanda bu sistemin tətbiqinin verə biləcəyi səmərələr qeyd olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri daha geniş praktik informasiya tələb etməsidir. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti məktəblilərlə işdə kartoqrafik metodun tətbiqinin nəzəri əsaslarının spesifik xüsusiyyətlərindən yararlanaraq, əsaslı şəkildə məktəblilərlə iş prinsipinin geniş miqyasda yaradılmasıdır.

Xəritə üzərində aparılan işləri funksiyaların görə üç qrupa bölmək olar:

1. Təhsilverici məqsədi

- şagirdlərdə xəritəni oxuma bacarıqları formalaşdırmaq.
- xəritə üzərində ölçmə və hesablama işlərinin aparılmasının üsul və metodlarını öyrətmək.
- xəritəyə əsasən hər hansı obyektin səciyyəsinə verməyi öyrətmək.

2. Təbiiyətə təhsil məqsədi

- xəritəyə əsasən coğrafi hadisə, proses və faktlar arasında olan münasibətləri, asılılıqları, səbəb-nəticə əlaqələrini açmaq və şagirdlərdə «təbiət və təsərrüfat», «cəmiyyət və təbiət», «təbiət-insan təsərrüfatı» dünyagörüşünü yaratmaq [Seyfullayeva, N. 2011, s. 328-329].

- təbii şərait və ehtiyatlardan səmərəli istifadəsi və onların ərazinin iqtisadi potensialı ilə əlaqələndirilməsi, vətənə məhəbbət, ideyaların aşılması [Seyfullayeva N. 2011, s. 328-329].

3. İnkişafetdirici məqsəd

- şagirdlərdə coğrafi və kartoqrafik bilik və problemlərə maraq oyatmaq [Seyfullayeva, N. Coğrafiyanın tədrisi metodikası. Bakı, 2011, səh 328-329].

- xəritələrdə hissi olaraq qavranılan hadisə və proseslərin mahiyyətinə nüfuz etmək, məntiqi əlaqə qurmaq [Seyfullayeva N. 2011, s. 328-329].

- şagirdlərin təxəyyül, təfəkkür, nitq qabiliyyətini, məkan və zaman təsəvvürlərini inkişaf etdirmək və s [Seyfullayeva N. 2011, s. 328-329].

Məktəbdə xəritədən istifadə iki əsas və bir-biri ilə sıx əlaqəli vəzifəni həll edir: birincisi, o, fiziki və iqtisadi coğrafiyanın öyrənilməsinə kömək edir, ikincisi, kartoqrafiya bacarıqlarını formalaşdırır, hər bir insan üçün mütləq zəruri olan kartoqrafik savadın əsasını qoyur. Məktəb proqramları kartoqrafiya məsələlərinin geniş spektrinin öyrənilməsinə nəzərdə tutur: xəritənin əsas elementləri, onun riyazi əsasları, şərti işarələr, kartoqrafik təsvir üsulları, xəritələrin növləri və onlarla işləməyin müxtəlif üsulları haqqında təsəvvürlər yaradır. Bunlar interaktiv təlim metodları ilə də çoxşaxəli şəkildə həyata keçirilə bilər. [Qədimova X., 2005, s. 58]

Məktəblilər müxtəlif xəritələrdən istifadə etməyi, onların məzmununu təhlil etməyi, onların üzərində müəyyən ölçmə işləri aparmaq üçün xəritələr seçməyi öyrənirlər. Məktəb xəritələrindən və atlaslarından istifadə etməklə müxtəlif kartometrik təyinatlar və hesablamlar aparmaq mümkündür:

- məsafələrin,
- sahələrin,
- həcmələrin,
- sıxlıqların,
- hadisələrin ərazi üzrə yayılmasının vahidliyinin müəyyən edilməsi.

Belə praktiki işlərin aparılması zamanı təkcə böyük idrak dəyəri deyil, həm də tərbiyəvi əhəmiyyəti olan tədris xəritələri və atlasları geniş cəlb etmək lazımdır. Atlaslarda doğma torpağın, ölkənin və bütövlükdə dünyanın təbiəti, iqtisadiyyatı, əhalisi və mədəniyyəti əks olunub. Atlaslardan coğrafiya dərslərində və ekskursiyalarda, gəzintilərdə, müxtəlif yerlərə səyahətlərdə istifadə oluna bilər.

Vurğulamaq lazımdır ki, məktəb təhsilində xəritədən istifadə edilərkən onun üzərində nəinki müəyyən hesablamlar və ya məşqlər aparmaq, ən əsası isə müasir geoelmlərdə və cəmiyyətdə kartoqrafiyanın əhəmiyyətini və yerini göstərmək dəyərlidir. Bu, çox əlavə vaxt tələb etmir, lakin yeni görünüş, kartoqrafik dünyagörüşü və materialın fərqli təqdimatı lazımdır [Ümumi təhsilin fənn standartları (I-XI siniflər)].

Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, tədris prosesində kartoqrafik metod coğrafi anlayışların formalaşdırılmasına, konkretləşdirilməsinə və möhkəmləndirilməsinə xidmət edir, şagirdlərin yaradıcı təxəyyülünü, yaddaşını, məntiqi təfəkkürünü, təhlil etmək, müqayisə etmək, müqayisə etmək, əlaqələr qurmaq bacarığını inkişaf etdirir, həmçinin coğrafi təfəkkür formalaşdırmaqdır [6].

Məktəb təhsilində uşaqların tədqiqat və praktiki fəaliyyətini prinsipə və xüsusən də kartoqrafik metoddan istifadə edərək coğrafiyada xarakterizə etməzdən əvvəl, müasir təhsil prosesində hazırda hansı tendensiyaaların müşahidə edildiyini nəzərdən keçirək. Bu, tələbələrin elmi-tədqiqat fəaliyyətinin təşkilinin praktik həyata keçirilməsinin hansı əsasda və hansı yanaşma əsasında qurulmasını başa düşməyə imkan verəcəkdir [Seyfullayeva N., Əliyeva E. s.9].

Aydındır ki, kartoqrafiyanın tədrisi həm ali məktəblərdə, həm də orta məktəblərdə coğrafi təhsilin özünün bünövrəsini, təşkil etməlidir.

Bütün bunlar “Coğrafiyanın tədrisi metodikası” kursunun proqramında xəritələrin təhlili və istifadəsi üsulları bölmələrinin gücləndirilməsini, coğrafiya fənni üzrə məktəb kurikulumunda isə kartoqrafiya, xəritələrdən istifadə, coğrafi məlumatların əldə edilməsi bölmələrinin daxil edilməsini tələb edir. xəritələrdən. Bununla belə, məktəb proqramlarının imkanları məhdud deyil.

Hazırda ən vacib və etibarlı məlumat mənbələrindən biri coğrafi xəritədir. O, dünyanın mənzərəsinin strukturunu, onların qanunauyğunluqlarını və məkan paylanması, hadisələr və ya onların dinamikası arasındakı qarşılıqlı əlaqəni, monitorinq və proqnozlaşdırma vasitəsinə bilməyə imkan verir, coğrafi sərəfələrin əsasını təşkil edən kartoqrafik bacarıqlar toplusunu formalaşdırır.

Kartoqrafik metoddan istifadə global naviqasiyanın inkişafı kontekstində peşəkar və gündəlik problemlərin həlli üçün zəruridir.

Coğrafiya yeganə məktəb fənni olaraq coğrafi xəritə ilə işləməyin əsasını təşkil edir, kartoqrafik savadın əsasını təşkil edən kartoqrafik bilik və bacarıqlara yiyələnməyi tələb edir.

Müvafiq olaraq, ümumi orta coğrafi təhsilin mühüm vəzifələrindən biri də şagirdlərin kartoqrafik savadının formalaşdırılmasıdır.

Müasir ümumi orta coğrafi təhsildə müəyyən ziddiyyətlər mövcuddur - ümumi orta coğrafi təhsilin müasir məqsədləri, onun müasirləşdirilməsinin əsas ideyaları və şagirdlərin kartoqrafiya hazırlığının məzmunu, habelə kartoqrafiya elminin müasir inkişaf səviyyəsi arasında, məktəb proqramlarının və coğrafiyanın tədrisi vasitələrinin mühafizəkarlığı vardır.

Müasir məktəbdə xəritələrə yanaşma çoxdan köhnəlmişdir və məktəbdə kartoqrafiya əsaslarının tədrisinin mövcud üsul və vasitələrinə keyfiyyətcə yenidən baxılmasını tələb edir.

Tədqiqatın kartoqrafik metodu elmi metodun bütün xüsusiyyətlərinə malikdir. O, dəqiq müəyyən edilmiş bir sıra tapşırıqlara, kartoqrafik təsvirin təhlili və dəyişdirilməsi üçün xüsusi və bir-biri ilə əlaqəli metodlar sisteminə malikdir.

Metodun sürətli inkişafı və təkmilləşdirilməsi dövrü nisbətən yaxınlarda başlamışdır, lakin onun etibarlılığını və effektivliyini dəfələrlə sübut etmişdir. Metodun inkişafı bir neçə istiqamətdə gedir [Kərimova, F., M.Əhmədova, 2005, s.35].

Əsas perspektivlər kompleks tematik xəritəçəkmənin tərəqqisi, yeni tipli xəritələrin və atlasların, o cümlədən onlar üzərində elmi tədqiqatların aparılması üçün xüsusi hazırlanmış xəritələrin və atlasların yaradılması ilə bağlıdır [7].

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının dünya mədəniyyətinə daxil olması, informasiyalaşdırma, əməkəviləşdirmə və qloballaşma proseslərinə məruz qalaraq, Azərbaycan tərbiyə və təhsil sistemini tam hüquqlu bir şəxsiyyətin mədəni inkişafı üçün strategiyalar tapmaq problemi ilə qarşı-qarşıya qoyur.

Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu Boloniya prosesi, təhsil prosesinin başladığı andan hər bir insanın potensialının inkişafını aktivləşdirməyə və fərdi inkişafa aparmağa yönəlmiş vahid təhsil məkanının yaradılması istiqamətində global tendensiyaları xarakterizə edir.

Məktəb təhsili çərçivəsində sərəfə əsaslı yanaşmanın təhsilin ilkin pillələrindən ali təhsilə qədər varisliyi sisteminə orta həlqə kimi başa düşülməsi məktəblilərdə gələcək mütəxəssis kimi bəzi əsas sistemli bacarıqların formalaşdırılmasını nəzərdə tutur ki, bu bilik və bacarıqlarla bağlıdır [8].

Tədqiqatın yeniliyi ondan ibarətdir ki, tədrisdə xəritə ilə işin innovativ üsullarından istifadə olunarsa, bilik, bacarıq və bacarıqların mənimsənilməsi prosesi daha səmərəli olar, şagirdlərin idrak marağı artar.

Tədris prosesində coğrafi anlayışların formalaşdırılmasına və konkretləşdirilməsinə, şagirdlərin yaradıcı tərbiyələrinin, yaddaşının, məntiqi tərbiyələrinin inkişafına, təhlil, müqayisə, əlaqələr qurmaq və coğrafi tərbiyələrin formalaşdırılmasına xidmət edir [9].

Nəticə. Yerli məktəblərdə coğrafiya kursunda kartoqrafik bilik və bacarıqların erkən formalaşdırılması üzrə qarşıya qoyulan vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi üçün bütün elementləri özündə birləşdirən pedaqoji tapşırıq və pedaqoji texnologiyadan ibarət metodik sistemin modeli hazırlanmalı bir-biri ilə bağlı olmalı və şərtlənməlidir.

Tədqiqat zamanı müəyyən edilmişdir ki, məktəblilərin kartoqrafik bilik və bacarıqlara erkən öyrədilməsi metodik sisteminin səmərəli fəaliyyət göstərməsinə aşağıdakı metodoloji şərtlər kömək edir:

- a) “Doğma diyar” kursu üzrə kartoqrafiya təminatının minimum və genişləndirilmiş komplektinin müəyyən edilməsi;
- b) “Doğma diyar” kursunun kartoqrafik təminatı üçün əsas kimi yerli səviyyəli tarix atlasının modelinin işlənilib hazırlanması;
- c) “Doğma diyar” kursu üzrə kartoqrafiya dəstəyi ilə işləmək üçün gözlənilən təlim nəticəsi ilə təlim tapşırıqları toplusunun işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi .

ƏDƏBİYYAT

1. Seyfullayeva, N. (2005) Coğrafiyanın tədrisi metodikası, Bakı : “EMK” nəşriyyatı
2. Seyfullayeva, N. Əliyeva, E. (2009) Coğrafiya fənni üzrə təlimin təşkili formaları və üsulları, Bakı: “EMK” nəşriyyatı
3. Kərimova, F. Əhmədova, M. (2005) İnteraktiv kurikulumun mahiyyəti və nümunələr, Bakı: Elm.
4. Qədimova, X. (2005) İnteraktiv təlim metodları, Bakı
5. Ümumi təhsilin fənn standartları (I-XI siniflər), (2012) Bakı: Mütərcim.
6. http://anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/fevral/107107.htm
7. <https://az.drunkentengu.com/kartograficheskiy-metod-5704>
8. <https://zekalar.edu.az/2014/10/>
9. <https://coqrafiya.blogspot.com/2013/09/cografiya-tdrisinin-baslca-prinsiplri-v.html>

Göndərilib: 10.02.2022

Qəbul edilib: 19.03.2022